

HOMER DOSTONLARI TARIXIY MANBA SIFATIDA O'RGANILISHI

BuxDPI ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Boboqulov Oxunjon Axmadovich

+998(94)1203420

BuxDPI 4TAR22 guruh talabasi

Amonova Umida Baxtiyor qizi

+998(77)0627909

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadimgi Yunonistonning qisqacha tarixi va Homer dostonlarining tarixiy ahamiyati izchil tahlil qilingan. Homerning dostonlarida asosan Yunonistonning Troya (Kichik Osiyo)ga qilgan harbiy yurishlari haqida batafsil yoritib berilganligi manbalar asosida izohlangan.

Kalit so'z: Homer, Troya, Iliada, Odiseyya, Yunoniston, axeylar, Sparta, Troya oti, Axilles, Axilles tovoni, sivilizatsiya, Gektor, Penelopa, Lakonika.

Bolqon yarimoroli O'rtayer dengizi orollaridagi qadimgi yunon davlatlarining umumiy nomi Qadimgi Yunoniston deb atalgan. Shimol tarafdan tashqari, Qadimgi Yunonistonni O'rtayer dengizi suvlari o'rab turadi. Yunoniston hududining uchdan bir qismini tog'lar egallagan. Yunonlar qadim zamonlardan dehqonchilik va chovachilik bilan shug'ullanishgan. Mill. avv. 2-ming yillikda Janubiy Yunoniston va Krit orolida ilk shahar-davlatlar vujudga kela boshladi (Knoss, Miken).

Yunonlar Kichik Osiyoda joylashgan Troyaga mo'l-ko'l o'lja ilinjida urush boshlaganlar. Biroq yunon rivoyatlari boshqa bir sababni ham bayon qiladi. Eng chiroyli ayol Sparta podshosining rafiqasi Sohibjamol Yelena edi. Troya podshosining o'g'li Paris Sparta podshosinikiga keladi va Sohibjamol Yelenani Troyaga o'g'irlab ketadi. Voqeadan xabar topgan Sparta podshosi Parisdan qasos olishga ahd qiladi va barcha yunonlarni Troya bilan urushga chaqiradi. Manbalarning guvohlik berishicha Yunonlar 9 yil Troyani behuda qamal qiladilar. An'anaga ko'ra, qadimgi yunon dostonining yaratuvchisi, mashhur qadimgi yunon shoiri - Homer, ko'r-ko'rona sargardon, tilanchi, qo'shiqchi bo'lgan. U Yevropa adabiyotining ajdodi hisoblanadi. Qadimgi Yunonistonda uning nomi afsonalar bilan o'ralgan edi. Keyichalik ko'pchilik bu nomni uy nomi deb ham atashgan edi. Homer birinchi qadimgi yunon shoiri bo'lib, uning ijodiy merosi bugungi kungacha saqlanib qolgan va hozirgi kungacha topilgan adabiy mazmundagi qadimgi yunon papiruslarining yarmiga yaqini uning asarlaridan parchalardir. Homerning shaxsiyati, uning hayot yo'li haqida ishonchli, tarixiy jihatdan tasdiqlangan ma'lumotlar yo'q va ular hatto antik davrda ham noma'lum edi. Antik davrda Homerning 9 ta tarjimai holi yaratilgan va ularning barchasi afsonalarga asoslangan. Buyuk shoirning tug'ilgan joyi haqida aniq ma'lumotlar yo'q. U Ioaniya

hududlaridan birida yashagan deb ishoniladi. Afsonaga ko'ra, 7 ta shahar – Afina, Rodos, Smirna, Kolofon, Argon, Salamis, Xios - o'zlarini Homerning tug'ilgan joyi deb atash sharafi uchun bir-biriga qarshi kurashgan. Homer yunon lahjalaridan birida "ko'r" degan ma'noni anglatadi. Buyuk shoir ko'r chol sifatida tasvirlangan, ammo olimlar bu qadimgi yunonlarning g'oyalari, biografik janr xususiyatlarining ta'siri, degan fikrda edilar. Yunonlar ko'rish qobiliyatidan mahrum bo'lgan ko'plab mashhur shaxslar misolida she'riy iste'dod va bashoratli sovg'a munosabatlarini ko'radilar va Homerni bu ulug'vor jamoaga tegishli deb hisoblashadi. Biz uchun eng muhim narsa uning shaxsiyati emas, balki uning she'rlaridir. Bu she'rlar miloddan avvalgi IX va VII asrlarda shakllangan. Bu she'rlar asosida yaratilgan afsonalar qadim zamonlarga borib taqaladi va shubhasiz, xalq ijodidir. Biroq she'rlarning tugallanishi va badiiy bezaklari ularning quldorlik shakllanishining paydo bo'lishi arafasida, jamoa-qabilaviy tuzum barham topayotgan bir paytda o'zining so'nggi shaklini olganligini ko'rsatadi.

Qadimgi yunon shoiri Homer "Iliada" va "Odisseya" poemalarini yozdi. "Iliada" ana shu urushning oxirgi, 10-yili haqida hikoya qiladi. Odisseyning maslahati bilan yunonlar ayyorlikni ishga soladilar: ichi bo'm-bo'sh ulkan yog'och ot yasashadi. Ana shu yog'och ot ichiga yunon qo'shinlarining bir qismi yashiringan, qo'shinning boshqa bir qismi esa yaqindagi orollardan biriga o'rnashib olgan edi. Troyaliklar yunonlar qamal qilishni to'xtatishdi va Troya homiysi Afina Palladaga xush kelishi uchun bizga ot sovg'a qilibdi, degan xulosaga kelib, yog'och otni shaharga olib kiradilar.

Kechasi otning ichidan chiqqan jangchilar darvozalarni ochadilar va Troya bosib olinadi. Hozirgi tillarda "Troya oti" iborasi xosiyatsiz sovg'a-salom ma'nosini anglatadi.

"Iliada" dostonining bosh qahramoni Axillesdir va onasi o'g'lining mangu barhayot bo'lishini istab chaqalog'ini Stiks daryosiga botirib oladi. Ayni paytda Axillesning onasi ushlagan tovoniga suv tegmasdan qoladi. Janglardan birida Axilles tovoniga tekkan o'qdan halok bo'lgan. O'sha kezlardan beri "Axilles tovonini" iborasi nozik joyni anglatib keladi va bu ibora barchaga ma'lum.

Troya urushi nihoyasiga yetgach yunonlar Troyani talaydilar va mo'l-ko'l o'ljalar bilan uyga qaytmoqchi bo'lishadi. Qahramonlik eposi Kichik Osiyo sohillarida va unga yaqin orollarda vujudga kelgan. U asosan maxsus, ion lahjasida yaratilgan. "Iliada" va "Odisseya" Troyan mifologik tsikliga kiritilgan bo'lib u, yunonlarning Kichik Osiyoni o'zlashtirish uchun kurashni aks ettiruvchi bir qator afsonalarni o'zida mujassam etgan. Ilion yoki Troya shahri.

"Iliada"da Troya qamalining 10-yilidagi bir qancha epizodlar tasvirlangan. "Odissey" yunon qahramonlaridan biri Odisseyning vataniga qaytishi. Uzoq vaqt davomida bu voqealar sof afsonaviy hisoblanardi, garchi yunonlar o'zlari Troyan urushi taxminan XII asrda bo'lganligini qayta-qayta takrorlashdi.

Antik davrni sevuvchi va juda badavlat odam bo'lgan nemis G.Shliman yetakchi olimlar yordamida Kichik Osiyodagi Hisorlik tepaligida, go'yoki Troya hududida qazish ishlari olib bordi. Qazishmalar boy natijalar berdi. Olimlar aniq aytishlari mumkinki, bu joyda katta va boy shahar haqiqatdan ham dushmanlar tomonidan yoqib yuborilgan. Qazishmalar paytida topilgan narsalar o'zining hashamati bilan hayratlanarli edi.

Yunonistonning materik qismida, Miken va Tirinda qazish ishlari davom ettirildi, eng qadimgi rahbarlar basileus yoki qirollarning qabrlari, ko'plab oltin buyumlar va boshqa xazinalar topildi. Bu xulosalar Homerning fikrlarini tasdiqladi. Shunday qilib, asta-sekin Troyan urushi va yunonlarning yurishi haqiqiy xususiyatlarga ega bo'lgan deb xulosa qilishimiz mumkin. Milloddan avvalgi Axey qabilalari yangi yerlar va boyliklarni izlab Troya ostiga o'tgan. Biroq, Axeylar Troyani bosib oldi, o'z vatanlariga qaytib kelgach, shimoldan kelgan, madaniy jihatdan ancha qoloq, ijtimoiy tuzumi pastroq bo'lgan Doriy qabilalari tomonidan siqib chiqarila boshlandi. Doriylar Axeylarni bosib oldilar. Biroq, axey qabilasining so'ggi buyuk jasorati haqidagi xotira xalq orasida yashab, Troya urushi qahramonlari haqidagi qo'shiqlar asta-sekin shakllana boshladi. O'zlarini bir paytlar Troyani qamal qilgan Gerkulesning avlodlari deb hisoblagan doriylar Troya urushi dostonida ajdodlarning shonli o'tmishini ko'rganlar.

Attika va Afina Yunonistonda ustunlikka erishgach, Afinaliklar ham o'z qahramoni Tesey o'g'illarining mardonavorligini bu urush bilan bog'ladilar. Shunday qilib, ma'lum bo'ldiki, barcha yunon qabilalarining Homer eposida o'zlarining umumiy, buyuk o'tmishini ulug'laydigan hamma uchun birdek aziz va abadiiy asardir.

Yunonlar bir necha bor Kichik Osiyoga intilganlar. Uning sohillari va unga yaqin orollar ioniyalik yunonlar tomonidan mustamlaka qilingan va Homer dostonning beshigi edi. Homer dostonida yana ham qadimiy madaniyat, ya'ni miloddan avvalgi XIII va XII asrlarda axey qabilalarining tarqalishi arafasida gullab-yashnagan Krit oroli madaniyati aks etganligi ham qiziq. Homerda qadimiy madaniyatni eslatuvchi kundalik hayotning, jamiyat hayotining ko'plab elementlarini topishingiz mumkin. Chiziqli "B" harfi shirflanganda Krit yozuvlarida Homer dostonidan ma'lum bo'lgan qahramonlarning ismlari, shuningdek, doimo sof yunoncha hisoblangan xudolarning ismlari tilga olinganligi ma'lum bo'ldi.

Iliada syujetining o'ziga xos tarixi bor: Boshqa xudolar orasida ziyofatga taklif qilinmagan nifoq ma'budasi Eris qasos olishga qaror qildi va Gera, Afina va Afroditaga "Eng go'zal" yozuvi bo'lgan olma tashladi. Ma'budalar Troyan qiroli Priamning o'g'li Parij yigiti "Eng go'zal" epithetiga tegishli bo'lgan nizolarni hal qilishga qaror qilishdi. Har biri Parijga o'zining ustunligi uchun mukofot va'da qildi. U pul va donolikdan bosh tortdi va olmani sevgi va go'zallik ma'budasi Afroditaga berdi, u unga eng go'zal

ayollarning sevgisini va'da qildi. Afrodita yunon qiroli Menelausning rafiqasi go'zal Yelenani Troya shahzodasi Paris tomonidan o'g'irlab ketishni tashkil qilgan, bu uning akasi Agamemnon tomonidan sulhni buzish va bo'shatish uchun bahona sifatida ishlatilgan. Troya bilan urushda axeylarning barcha qabilalari qatnashgan. "Iliada" she'rining boshlanishi Troya qamalining 10-yilligiga to'g'ri keladi. Bunda xudo Appolon o'z ruhoniyligining iltimosiga binoan yuborgan axey qo'shinlarida yunon rahbari Agamemnon olib ketgan vabo boshlanadi. Agamemnon vaboni to'xtatish uchun qizini otasiga qaytarishga majbur bo'ladi, lekin asirni Axillesdan oladi.

U onasi ma'buda Thetisga shikoyat qiladi va u Zevsdan Troyanlarga g'alaba yuborishni so'raydi, shunda u Zevs Thetisning talabini bajaradi. Yunonlar mag'lub bo'lishadi. Yunonlar Axillesdan yordam so'rashadi. Biroq Axilles bu taklifni rad etadi. Buning o'rniga halok bo'lgan yunonlarga achinadigan do'sti Patrokl jangga kiradi va uning o'zi Troya qiroli Priamning to'ng'ich o'g'li Gektor qo'lida halok bo'ladi. Axilles do'sti uchun qasos oladi. Gektorni o'ldiradi va uning tanasini masxara qiladi. Kechasi Priam yunon lageriga yo'l olib, Axillesdan o'g'lining jasadini unga qaytarishini so'raydi. Axilles qaytib keladi va hatto o'liklarni dafn qilish uchun sulh tuzadi. Iliadaning so'nggi qo'shig'i Patrokl va Gektorning dafn etilishi bo'lib qoldi.

Odisseyda dostonining mazmuniga to'xtaladigan bo'lsak Odisseyda asar muallifining o'zi bilan tanish bo'lgan ko'r qo'shiqchi Demodok kabi personaj bor. Homerning tarjimai holida bunday epizod Euboea orolida Hesiod bilan she'riy musobaqa sifatida tanilgan. Marhum Amfidem xotirasiga bag'ishlangan o'yinlarda shoirlar o'zlarining eng yaxshi asarlarini o'qiydilar. G'alaba, sudyaning irodasiga ko'ra, Gesiodga nasib etdi, chunki u dehqonlarning tinch hayoti va mehnatini kuylagan, ammo afsonada aytilishicha, jamoatchilik Homerga ko'proq hamdard bo'lgan. Uning qisqacha mazmuni quyidagicha, Odissey ot haykali yordamida Troyaga qanday kirishni va nafratlangan shaharni vayron qilgandan so'ng, barcha yunon rahbarlari uylariga qaytishadi. Odisseyaning boshlanishi uning nimfa Kalipso orolida 7 yil bo'lishi haqidagi hikoyadir. 13-qo'shiqda Odissey nihoyat Itakaga keladi va uning o'g'li Telemachus ulg'ayganini va uning rafiqasi Penelopa o'lganiga ishonch hosil qilib, o'z shohligiga da'vogarlar tomonidan qamal qilinganligini biladi. Penelopa eriga sodiq, Telemachus hatto Troyadan qaytib kelganlarga otalarining taqdirini bilish uchun bordi. Odissey barcha da'vogarlarni o'ldiradi, o'ldirilganlarning qarindoshlarining isyonini bostiradi va oilasi bilan baxtli hayot boshlaydi.

Iliada va Odisseyda g'oyalari va obrazlariga to'xtaladigan bo'lsak : Ikkala she'rda ham sinfiy parchalanishni bilmaydigan patriarxal oila, basileylar, cho'ponlar va hunarmandlar bilan birgalikda mehnat qilishi tasvirlangan. Qullar faqat urush asirlari. Mulkiy tengsizlik paydo bo'lishi bilanoq, qulning taqdiri xo'jayinning xohishiga bog'liq bo'lib qoladi. Qahramonlar jasur va ulug'vor, ular qo'rquvni bilishmaydi, lekin ular rahmdil, dushmanlarini hurmat qilishadi va Troyanlar hurmat bilan tasvirlangan.

Asosiy fikrlar:

1. Urushga va aristokratiyaga qarshi tendensiyalar;
2. Fuqarolik va vatanparvarlik;
3. Narsaga va uni yaratgan shaxsning mahoratiga qoyil qolish.

Iliada va Odissey yunonlar uchun Bibliyaga o'xshash edi. Antik davrda ta'lim Homerdan boshlanib, u bilan tugaydi. Homerning "Iliada" va "Odissey" nomli mashhur she'rlari syujetlari miloddan avvalgi XIII-XII asrlarda sodir bo'lgan Troya urushi haqidagi keng qamrovli afsonalardan olingan. "Iliada"da Troya urushining 10-yilidagi voqealar haqida hikoya qiladi va taqdimot urushning so'nggi voqealarini qamrab olmaydi va asosiy Troyan jangchisi Gektorning o'limi va dafn etilishi bilan yakunlanadi. "Iliada"da Olimpiya xudolari odamlar bilan bir xil aktyorlardir. Gera, Afina, Poseydon yunonlarga, Afrodita, Gefest, Ares, Apollon, troyanlarga yordam beradi. Bu asarda odamlarning yer yuzidagi harakatlari haqidagi hikoyalar Olimpdagi sahnalar tasvirlari bilan almashtiriladi. Bu yerda xudolar 2 ta lagerga bo'lingan holda alohida janglar tqdirini hal qiladi. She'ning o'zi 15700 misradan iborat bo'lib, qadimgi olimlar tomonidan yunon alifbosidagi harflar soniga ko'ra 24 ta kitobga bo'lingan.

"Odissey" "Iliada" ga qaraganda kompozitsion jihatdan murakkabroq. "Odissey"ning 24 ta kitobi 4 qismga bo'lingan:

1. Odissey Kalipso nimfa orolini tark etib, dengiz bo'ylab kezib, Feaks mamlakatiga yetib boradi;
2. Feaks mamlakatidagi Odissey;
3. O'z vatanidagi Odissey;
4. Odissey o'z uyida.

Belgilarning har biri xarakterning insoniy fazilatlaridan birining timsoliga aylanadi:

Axilles – qahramonlik chegarasini bilmagan fidoiy jangchi;

Gektor – oilasi va shahri uchun jonini fido qilib, vafot etgan rahbar, er, ota;

Odissey – jasur jangchi, lekin uning asosiy ustunligi – o'z vatani Itakaga, xotiniga, o'g'liga bo'lgan muhabbat, ayyorlik va aqlning topqirligi;

Penelopa – sodiq xotinning ramzi.

"Odissey" she'ri Odisseyning homiysi Afina Zevsdan rahm-shafqat so'ragan Olimpdagi xudolar kengashi haqidagi hikoya bilan boshlanadi. Troya urushining barcha qahramonlari uylariga qaytishadi, faqat Odissey o'z ona yurti Itakaga o'n kungacha yetib borolmaydi. Oxirgi kunlar Troyadan qaytayotgan qahramonning sarson-sargardonligi, muallif o'zining uzoq sabrli qahramonini nafaqat mard va makkor, balki adolatli sifatida ham ko'rsatishga intiladi.

Asarda qayd etib o'tilgan badiiy vositalarning hammasi Homer poemalariga ajoyib hayotiylik bag'ishlaydi, kishi asarlarni o'qir ekan, tasvir etilgan hodisalarni va qahramonlarning qiyofasini o'z ko'zi bilan ko'rgandek bo'ladi. Mana shu xususiyat O'rta Osiyo xalqlarining mardlik, bahodirlik haqidagi ajoyib dostonlaridan biri "Alpomish" misolida ham ko'rishimiz mumkin. "Alpomish" dostonida ham Homer poemalarida bo'lganidek, o'xshatishlar juda muhim o'rin tutadi. O'xshatishlar bahodirlarning kuch-quvvatiga, jasoratiga, qurol-aslahalariga, ayollarning husn-jamoliga nisbatan ishlatiladi. Homer poemalari bilan "Alpomish" dostoni o'rtasida faqat badiiy vositalarning yaqinligi jihatidagina emas, hatto mazmunning o'xshashligi jihatdan ham mushtaraklik bor. O'zbek xalqi dostonining qahramoni Alpomish ham xuddi Odissey singari dushmanlardan qasos olish niyatida uzoq safarga ketadi. Bu asarlar o'rtasidagi yaqinliklarni faqatgina Yunon va O'rta Osiyodagi ijtimoiy hayotning ma'lim tarixiy sharoitlarida bir-biriga yaqin bo'lganligi bilan izohlash mumkin.

Ikkala she'r ham muallifga abadiy shon-shuhrat keltirgan va jahon adabiyoti xazinasiga kirgan ham aynan ular edi. Ikkala she'r ham afsonlar, Troya urushi haqidagi miflarga, ya'ni Axey yunonlarining Kichik Osiyo shahri aholisiga qarshi harbiy harakatlari haqida va qahramonlik eposi – tugal tasvirlangan, uning qahramonlari ham tarixiy qahramonlar, ham afsonalar qahramonlari bo'lib tarixga kirdi. Qadimgi yunonlar bu she'rlarni muqaddas deb bilishgan, bayramlarda tantanali ravishda ijro etganlar, ularda turli bilimlar xazinasini, donolik, go'zallik, adolat va boshqa fazilatlar saboqlarini ko'rib, o'quv jarayonini ular bilan boshlagan va yakunlaganlar. Muallif deyarli xudo sifatida e'zozlangan deb aytishimiz mumkin.

Aflotunning fikricha, Yunoniston o'zining ruhiy rivojlanishida Homerdan qarzdir. Ushbu so'z ustasining poetikasi nafaqat qadimgi mualliflar, balki ko'p asrlar o'tib yashagan Yevropa adabiyotining taniqli klassiklari ijodiga katta ta'sir ko'rsatdi. Qadimda buyuk ko'r odamga tegishli bo'lgan Homer madhiyalari mavjud, ammo ular ham, muallifi Homer deb atalgan boshqa asarlar ham tadqiqotchilar fikricha, uning ijodiy merosiga tegishli emas. Gerodot va Pausaniasning yozishicha, Homer Ios orolida (Kiklad arxipelagi) vafot etgan. Homer asarlari saqlanib qolgan birinchi yunon shoiridir. Homer hozirgi kunda ham Yevropaning eng yaxshi shoirlaridan biri hisoblanadi. Homer afsonaviy shoir hisoblanadi, chunki biz u haqida hech narsa bilmaymiz.

Homer asarlaridan kelib chiqqan holda Yunoniston madaniyatiga to'xtaladigan bo'lsak, bundan ikki yarim ming yil muqaddam Yunonistonda teatr dunyoga keldi. "Teatr" so'zi yunonchadan tarjima qilinganda "tomoshalar joyi", "tomoshaxona" degan ma'nolarni anglatadi. Tomoshalar faqat bayramlarda uyushtirilgani, erta tongdan boshlangan tomoshalar kun bo'yi davom etishi, va tomoshabinlarga bir necha pyesalar namoyish etilishini bilib oldik.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. История Древней Греции / Под ред. В.И. Кузищина. М., 2008.
2. Ражабов Р. Кадимги дунё тарихи. “Фан ва техника нашриёти”. Тошкент, 2009.
3. Чеккосова Е.А, Редер Д.Г. Кадимги дунё тарихи. “Укитувчи “ нашриёти. Тошкент 1974.
4. Кадимги дунё тарихи. II кием. Ю.С. Крушкол тахрири остида “Укитувчи” нашриёти. Тошкент - 1975.
5. Kichik Osiyo\ Brokhauz va Efron ensiklopedik lug'ati:86 jild SPb., 1890-1907
6. ABDUJABBOR KABIROV QADIMGI SHARQ TARIXI TOSHKENT – 2016 “Tafakkur” nashriyoti
7. Kabirov, A. Qadimgi sharq tarixi, Toshkent, 2016 - 307 bet. ↑
8. Abdullayev, U.A. Jahon tarixi (qadimgi dunyo tarixi), Toshkent, 2017
9. Nurmurod Son, K. S. (2022). Amir Temur's Ambassadorial Activity in Diplomatic Relations with China (Min State) (In the Case of Fu An). *Miasto Przyszłości*, 29, 112–114. Retrieved from <http://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/720>
10. Сардор КЕНЖАЕВ. Amir Temurning Xitoy (Min davlati) harbiy yurishga tayyorgarlik jarayonlari va uni keltirib chiqaruvchi omillar // SOHIBQIRON YULDUZI. Ижтимоий-тарихий, илмий ва оммабоп журнал. №3(49). – Қарши, 2022.25-30 б.
11. Kenjayev S.N. . Amir Temur's Ambassadorial Activity in Diplomatic Relations with China (Min State) (In the Case of Fu An) | Miasto Przyszłości (miastoprzyszlosci.com.pl) // Impact Factor: 9.2, ISSN-L: 2544-980X.- Miasto Przyszłości Kielce, 2022.112-114 P
12. Кенжаев С.Н. Amir Temurning Xitoy bilan munosabatlari va Tayzi o'g'lon faoliyati (cyberleninka.ru) // Science and education scientific journal, ISSN 2181-0842 VOLUME 3, ISSUE 5. ISSN 2181-0842.- T.:1493-1497 b.
13. Кенжаев С.Н. Trade and economic relations between Amir Temur's state and the Min dynasty// International symposium of young scholars. –USA, 2021. 480-481 P. <https://papers.online-conferences.com/index.php/titfl/article/download/485/455/1746>
14. Кенжаев С.Н. Factors of Amir Temur's military march to china and the international political situation // Euro Asian Conference on Analytical Research, ISBN: 978-1-913482-99-2.-Germaniya, 2021.115-117 p. (buxdupi.uz) 4.Germaniya+pdf.+Kenjayev+S.N..pdf
15. Кенжаев С.Н. Хитой сари юришга тайёргарлик жараёнлари ёхуд Амир Темур ҳаётининг сўнгги кунлари. // “Amir Temur – buyuk sarkarda va davlat arbobi” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Buxoro, 2022. 52-57 б. Хитой сари юришга таъйинланган тайёргарлик жараёнлари....
16. Кенжаев, С.Н. (2022). АМИР ТЕМУР ВА ХИТОЙ ДИПЛОМАТИК МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ОБЪЕКТИВ ВА СУБЪЕКТИВ ОМИЛЛАРИ | Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot (in-academy.uz) - Zamonaviy Dunyoda Innovatsion Tadqiqotlar: Nazariya Va Amaliyot, 1(26), 130–135. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/zdit/article/view/5925>. Тошкент, 2022.18-22 б.
17. Ibrohimov N.I. BUYUK IPAK YO'LINING SHIMOLIY TARMOG'IDA SAVDO IQTISODIY ALOQALAR (QADIMGI DAVR MISOLIDA). SHARQ FALSAFASI RESPUBLIKA ILMIY-USLUBIY JURNALI.-2023.1-qism 74-78.b.